

Η διαμόρφωση των διαπροσωπικών και διομαδικών συγκρούσεων με βάση τις θεωρίες της Κοινωνικής Ψυχολογίας

Αναστασία-Βαλεντίνη Ρήγα

Καθηγήτρια Πανεπιστημίου, Κοινωνικής Κλινικής Ψυχολογίας

και Ποιοτικής Μεθοδολογίας Docteur d' Etat

Université Paul Valéry, Montpellier III France

Πρόεδρος Ελληνικού Συνδέσμου Ηνωμένων Εθνών

Τις τελευταίες δεκαετίες, παρατηρείται διεθνώς μεγάλη άνοδος των δεικτών βίας και επιθετικότητας σε όλες τις μορφές της (βιασμοί, φόνοι, κλοπές, διενέξεις και συγκρούσεις μεταξύ των Κρατών). Κατά τον Goldstein, το φαινόμενο αυτής της επιθετικής συμπεριφοράς σχετίζεται άμεσα με την κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη κάθε χώρας. Στο εν λόγω άρθρο γίνεται μια απόπειρα προσέγγισης του θέματος, έτσι όπως αυτό μελετάται με την έννοια της διομαδικής σύγκρουσης και της διαδικασίας της κοινωνικής αλληλεπίδρασης μεταξύ ατόμων ή ομάδων. Ο S. Moscovici (1979), στο βιβλίο του «Η ψυχολογία των ενεργών μειονοτήτων» διαχωρίζει τις διαδικασίες κοινωνικής επιρροής (αλληλεπίδρασης) σε δύο βασικά θεωρητικά μοντέλα:

α) Το **λειτουργικό μοντέλο**, το οποίο διερευνά κατά κύριο λόγο τους κοινωνιο-ψυχολογικούς μηχανισμούς της κοινωνικής συμμόρφωσης και υποταγής του ατόμου ή της ομάδας στην εξουσία μέσα από τα φαινόμενα του κοινωνικού ελέγχου, της εξάρτησης από την εξουσία και της κοινωνικής συναίνεσης (Asch, 1956-Festinger, 1954 – Milgram, 1974 κ.ά.).

β) Το **γενετικό μοντέλο**, εξετάζει τους κοινωνιοψυχολογικούς εκείνους μηχανισμούς οι οποίοι διέπουν τις νέες ιδέες (καινοτομίες) μέσα στην ομάδα και την κοινωνική αλλαγή, δια της μεσολάβησης των ενεργών μειονοτήτων.

Για το γενετικό μοντέλο, η καινοτομία δεν προέρχεται πλέον από τον κοινωνικό έλεγχο, την κοινωνική συναίνεση, την υποταγή και τη συμμόρφωση του ατόμου ή της ομάδας προς την ανώτερη αρχή, αλλά αντίθετα έχει σχέση με τη διαπραγματεύση, την αναμέτρηση της ενδο-ομαδικής και διομαδικής αλληλεπίδρασης. Για τη διαμόρφωση της συνθήκης ή των συνθηκών ενδο ή διομαδικής διαπραγματεύσης, τις σχέσεις μεταξύ των ατόμων, της ομάδας ή

των ομάδων, μέχρις ότου επέλθει η συμφωνία, η συναίνεση (κοινωνική συναίνεση), περνούν μέσα από διάφορες συγκρουσιακές καταστάσεις. Αυτή η «ηθελημένη» επιθετική διαδικασία, αποτελεί τον θεμέλιο λίθο της κοινωνικής σύγκρουσης του γενετικού μοντέλου, αφού μέσα από αυτή τη σύγκρουση (ενδο ή διομαδική) θα ξεπηδήσουν οι νέες ιδέες, η καινοτομία, η κοινωνική αλλαγή. Η κοινωνική αλλαγή εμφανίζεται ως το αποτέλεσμα μελέτης της αντίστασης ορισμένων ατόμων της ομάδας στις πιέσεις για συμμόρφωση και υποταγή (Παπαστάμου, 1989α, 1989β). Η κοινωνική αλλαγή, κατά τον Moscovici και τους συνεργάτες του (1984), δεν επέρχεται από τους πολλούς μέσα στην ομάδα, αλλά αντίθετα, από μια ορισμένη κοινωνική ομάδα (μειονότητα) που δεν συμμορφώνεται στο κατεστημένο, προκαλεί με τη συμπεριφορά της και τις ιδέες της ένα «ρήγμα» στις απόψεις της πλειοψηφίας. Την κοινωνική αυτή ομάδα, που αγωνίζεται για την καινοτομία, την ιδεολογία, τις νέες αξίες, ο Moscovici ονόμασε «**ενεργό μειονότητα**», όταν αντιδρά στο κυρίαρχο σύστημα των κοινωνικών αξιών. Με άλλα λόγια ο Moscovici (1979) αρνείται έναν αριθμητικό προσδιορισμό της κοινωνικής θέσης των μειονοτήτων και υποστηρίζει ότι η μειονότητα με τις καινοτόμες θέσεις της επιφέρει την κοινωνική αλλαγή.

Ποια η διαφορά ανάμεσα στο λειτουργικό και στο γενετικό μοντέλο κοινωνικής επιρροής;

Στο λειτουργικό μοντέλο, ο πομπός κοινωνικής αλληλεπίδρασης εξασκεί τη μεγαλύτερη επιρροή (απόλυτη ορισμένες φορές), μονοπωλώντας δηλαδή τις θέσεις, τις κοινωνικές αξίες της ομάδας τις οποίες και διαδίδει, αφηλώντας τις απόψεις της μειοψηφίας (μέσα στην ομάδα), ενώ στο γενετικό μοντέλο, η μειονότητα ανταγωνίζεται την πλειοψηφία και τις ιδέες της. Με άλλα λόγια συγκρούεται «με τους κανόνες και τις κοινωνικές συνθήκες που τους διέπουν, βάσει των οποίων τα άτομα ή οι ομάδες υποτάσσονται στην Εξουσία (Παπαστάμου Σ. και Μιούνυ Γκ., 1983). Κάθε διαφορά γνώμης ή αξιών της ομάδας δεν σημαίνει οπωσδήποτε και δυνατότητα ή κάποια απόπειρα επιρροής· αντίθετα, υπάρχουν περιπτώσεις ενεργών μειονοτήτων όπου η διαφοροποιημένη γνώμη τους εκφράζει, για την κοινωνία που ζουν ή την «κοινωνική ομάδα», «την απομάκρυνση ή την κοινωνική παρέκκλιση» (π.χ. θρησκευτικές αιρέσεις, τρομοκρατικές οργανώσεις κ.ά) (Merton K.K., 1957). Η υγιής «ενεργή μειονότητα» βοηθά στο να επέλθει η κοινωνική αλλαγή,

διαδίδοντας με τη σταθερότητα της συμπεριφοράς της ένα καινοτόμο ανταγωνιστικό μοντέλο, αντίθετο από το κυρίαρχο πρότυπο του λειτουργικού μοντέλου Επιρροής της Εξουσίας.

Υπενθυμίζουμε παρακάτω διάφορα κοινωνικά γεγονότα τα οποία αποδεικνύουν πόσο η σταθερότητα ή μη της συμπεριφοράς των μειονοτήτων επιδρά θετικά ή αρνητικά στη διάδοση της καινοτομίας.

Το φοιτητικό κίνημα στη Γαλλία του 1968, επέτυχε διότι υπήρχε μεταξύ των φοιτητικών ομάδων μια σταθερότητα συμπεριφοράς και «κοινές κοινωνικές αναπαραστάσεις», όσον αφορά στις θέσεις που διεκδικούσαν.

Σύμφωνα με τη θεωρία του Moscovici για τις κοινωνικές αναπαραστάσεις, οι φοιτητές είχαν μια «κοινή» αντίληψη/άποψη για το κίνημα που εκπροσωπούσαν.

Η έννοια κοινωνική αναπαράσταση αναφέρεται από το Moscovici, στην εισαγωγή της μονογραφίας της Herjlich με θέμα *την υγεία και την ασθένεια* (1969), «σαν διανοητικό αντιληπτικό σχήμα, σκέψεις, κρίσεις, προκατασκευασμένες ιδέες και έννοιες, με τις οποίες οι άνθρωποι προσπαθούν να αντιληφθούν, να κατανοήσουν ή να αξιολογήσουν τη συμπεριφορά των άλλων, τις πράξεις τους, την ιδεολογία τους, ώστε να είναι σε θέση να επικοινωνούν μεταξύ τους». Οι έννοιες που συχνά διαμορφώνονται κατά τις απλοϊκές συζητήσεις μεταξύ των ανθρώπων «δεν λειτουργούμε στο ίδιο μήκος κύματος» ή «... αυτό ήθελα να πω... μπήκες στη σκέψη μου...» κ.ά., αποδεικνύουν ότι πράγματι οι άνθρωποι επικοινωνούν μεταξύ τους μέσω των κοινωνικών αναπαραστάσεων, ενός δηλαδή κοινού κώδικα επικοινωνίας.

Ο καθημερινός λόγος μεταξύ των ανθρώπων, οι απλοϊκές συζητήσεις μεταξύ συζύγων, γονιών-παιδιών, δασκάλου-μαθητή, βασίζονται σε έννοιες και εικόνες, σε αντιληπτικά διανοητικά σχήματα, τα οποία παρεμβάλλονται στη σκέψη μας «*συνδέοντας τον αφηρημένο χαρακτήρα των γνώσεων και των πεποιθήσεών μας με αυτή τη συγκεκριμένη ζητούμενη έννοια*» (Moscovici, 1984). Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις είναι συνυφασμένες με το λόγο, τη λεκτική επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων. Κατά τον Moscovici, αποκαλούνται «κοινωνικές» διότι προέρχονται μέσα από την κοινωνική αλληλεπίδραση μεταξύ των ατόμων της ομάδας. Σε περίπτωση ενδο ή διομαδικής διαφωνίας, η ύπαρξη *μη κοινών κοινωνικών αναπαραστάσεων*

ατόμων ή ομάδων είναι το αποτέλεσμα αυτής της σύγκρουσης. Κατ' αυτόν τον τρόπο, δημιουργούνται οι αντιπαραθέσεις μεταξύ γενεών (χάσμα), μεταξύ πολιτικών κομμάτων, μεταξύ ομάδων. Επομένως, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις δομούν, στηρίζουν και δίνουν μια συγκεκριμένη έννοια στην ιδεολογία της ομάδας.

Κατά τον Kaës (1968), *«οι κοινωνικές αναπαραστάσεις είναι το αποτέλεσμα της ενδο και διομαδικής σύγκρουσης»* παίζουν κυρίαρχο ρόλο, εμπλέκονται στη δημιουργία της κατηγοριοποίησης εννοιών, λέξεων, στη δημιουργία της προκατάληψης και των στερεοτύπων (Sacks, 1984). Η αναπαραστάση λειτουργεί καλύτερα αλλά και δομείται μέσα από τη *συνέντευξη, το λόγο των ανθρώπων, το διάλογο*. Οι εκφράσεις, οι λέξεις που άτομα ή ομάδες χρησιμοποιούν, ο τρόπος της ομιλίας έχει ωθήσει πολλούς κοινωνικούς επιστήμονες να ασχοληθούν τελευταία με τη **λογοανάλυση**, η οποία στοχεύει, στη διερεύνηση της «αιτίας» δημιουργίας της σύγκρουσης. Οι λογοαναλυτές υποστηρίζουν ότι για τη δημιουργία διαφόρων συγκρούσεων *βίας και επιθετικότητας*, λειτουργεί μεταξύ των αντίπαλων ομάδων μια *σύνθετη δομή κοινωνικών αναπαραστάσεων* που διέπουν αυτούς τους κανόνες συμπεριφοράς.

Η επιθετική συμπεριφορά για τους λογοαναλυτές, είναι δομημένη και καθοδηγούμενη από μη κοινές κοινωνικές αναπαραστάσεις της μιας ομάδας έναντι της άλλης, οι οποίες στηρίζουν τις «πεπιοθήσεις» της. Η ομάδα κατανοεί την κοινωνία μέσα από τη δική της ιδεολογία, τις κοινές κοινωνικές αναπαραστάσεις μεταξύ των μελών της, για παράδειγμα η δημιουργία ενός «μεγάλου ονόματος», ενός «ήρωα» πραγματοποιείται από τις «κοινές κοινωνικές αναπαραστάσεις» των ατόμων της ομάδας, όπου η κοινωνική αλληλεπίδραση μετέτρεψε το «λόγο» και την ιδεολογία της ομάδας για το συγκεκριμένο άτομο, ως ήρωα, σε φήμη.

Κύριος μεθοδολογικός πυρήνας της θεωρίας της λογοανάλυσης και της θεωρίας των κοινωνικών αναπαραστάσεων θεωρούνται *«οι κανόνες»*, που διέπουν τη συνομιλία μεταξύ των ανθρώπων, δηλαδή πώς οι συγκεκριμένοι κανόνες χρησιμοποιούνται προκειμένου να αναλυθεί η συμπεριφορά, η ικανότητα και η εκτέλεση της ομιλίας από το άτομο.

Η σχέση βίας (π.χ. βίαιες κινήσεις) και της σημασίας της, εξαρτάται από την ύπαρξη ενός πλέγματος κοινωνικών συνθηκών η οποία επιτρέπει

«συγκεκριμένες κινήσεις» να θεωρούνται σαν εκτέλεση μιας «συγκεκριμένης πράξης». Παρά τα παρακάτω παραδείγματα.

α. **Η βία μεταξύ των ποδοσφαιρικών οπαδών ομάδων:** Το γεγονός αυτό εμφανίζεται ότι προσβάλλει πολιτισμικές αξίες, εκφράζοντας σχεδόν τις απωθημένες «κτηνώδεις, επιθετικές ορμές» των ανθρώπων (πρόσφατα η τραγική δολοφονία του Άλκη από οπαδούς αντίθετης ομάδας κ.ά.).

Ο Marsh και συνεργάτες του (1982) μελέτησαν αυτό το φαινόμενο με κύριο στόχο να αποδείξουν ότι η επιθετική συμπεριφορά των οπαδών του ποδοσφαίρου (η συγκεκριμένη έρευνα αναφέρεται στο αγγλικό ποδόσφαιρο) δημιουργείται λόγω μη κοινών κοινωνικών αναπαραστάσεων μεταξύ των οπαδών των δύο ομάδων.

Οι συνεντεύξεις προς τους οπαδούς των δύο αντίθετων ομάδων μαγνητοφωνήθηκαν και βιντεοσκοπήθηκαν κατά τη διάρκεια του αγώνα (προκειμένου να αναλύσουν τη συμπεριφορά τους στις κερκίδες του γηπέδου).

Μέσα από αυτό το ερευνητικό υλικό, οι εν λόγω ερευνητές σχημάτισαν μια «εικόνα-αντίληψη» τόσο για τη ζωή των οπαδών όσο και για τις συγκεκριμένες συγκρούσεις των οπαδών των αντιπάλων ομάδων.

Στα συμπεράσματά τους, αναφέρουν ότι οι συγκρούσεις μεταξύ των αντίπαλων ομάδων δημιουργούνται διότι και οι δύο οπαδοί εμφανίζονται ως «ένθερμοι» υποστηρικτές της ομάδας τους, οι διάφορες δε συγκρούσεις που συμβαίνουν κατά τη διάρκεια ενός αγώνα ανάγονται στην σύνθετη δομή κανόνων, μη κοινών κοινωνικών αναπαραστάσεων μεταξύ των αντίπαλων ομάδων. Ο Marsh υποστηρίζει ότι η βίαιη συμπεριφορά εμφανίζεται όταν υπάρχει μια *λανθασμένη κοινωνική αναπαράσταση* για την ύπαρξη μιας α' κατάστασης έναντι της β' (Ρήγα 1992).

β. **Τα φοιτητικά κινήματα:** Αναφερόμαστε στη συγκεκριμένη έρευνα του Di Giacomo (1980), ο οποίος ανέλυσε τις κοινωνικές αναπαραστάσεις ενός φοιτητικού κινήματος διαμαρτυρίας στο Πανεπιστήμιο της Λουβεν όπου, παρόλη την αρχική του επιτυχία, το κίνημα αυτό παρήκμασε. Σύμφωνα με τον παραπάνω ερευνητή το φοιτητικό αυτό κίνημα ατόνισε επειδή υπήρξε *ενδο-ομαδική διαφοροποίηση γνώμης και συμπεριφοράς* μεταξύ των φοιτητών/τριων.

γ. **Δίκες στο σύνολό τους:** Χαρακτηριστική ομάδα λεκτικής επιθετικότητας για τους λογοαναλυτές της Κοινωνικής Ψυχολογίας, αποτελούν οι διάφορες δίκες στο σύνολό τους, ιδιαίτερα οι ποινικές. Στα δικαστήρια, οι αντιπαραθέσεις επιχειρημάτων και η λεκτική επιθετικότητα, ανάλογα με το αντικείμενο της δίκης, κυρίως μεταξύ αντιδίκων δικηγόρων, είναι γνωστές. Οι ερωτήσεις-απαντήσεις θεωρούνται ένα από τα πλέον ευαίσθητα σημεία της δίκης. Εάν η υπεράσπιση στο σύνολό της ή ο συγκεκριμένος συνήγορος του κατηγορούμενου ξεφύγουν λίγο από το θέμα της υποβληθείσας ερώτησης, τότε δέχονται την «παρέμβαση» του δικαστή. Το ίδιο συμβαίνει με τις καταθέσεις των μαρτύρων.

Οι λέξεις, οι φράσεις ελέγχονται προσεκτικά. Σημαντική είναι η θέση των μαρτύρων κατηγορίας-υπεράσπισης και η προσπάθεια των παραγόντων της δίκης να «εκμαιεύσουν πληροφορίες» από τους μάρτυρες. Οι μάρτυρες ενίοτε προσπαθούν να αποκρύψουν ή να τονίσουν κάποιο γεγονός. Κάτω από αυτό το σκεπτικό, ο συνήγορος οφείλει να δομήσει τις κατηγορίες με μια σειρά ερωτήσεων, ενώ οι μάρτυρες «κατασκευάζουν» πολλές φορές μια σειρά γεγονότων χρησιμοποιώντας κατ' αυτό τον τρόπο (και οι δύο ομάδες) ένα «ρητορικό τέχνασμα» ώστε να αυξήσουν την εντύπωση της αιτιολογίας τους (ιδιαίτερα να «υπονομεύσουν» την κατηγορία επιδεικνύοντας τον εαυτό τους).

Η ψήφος των ενόρκων βασίζεται κυρίως στα «λόγια του μάρτυρα».

Οι Atkinson και Drew (1979) υποστηρίζουν ότι σε έρευνα, δίκης, δύο κοινές καθοδηγητικές αρχές παρουσιάζονται: α) η «παθητικότητα» του κατηγορούμενου και η «επιθετικότητα» των συνηγόρων και β) η αλήθεια ή το ψέμα της κατάθεσης του μάρτυρα.

Συμπέρασμα.

Οι λογοαναλυτές υποστηρίζουν ότι για τη δημιουργία διάφορων συγκρούσεων βίας και επιθετικότητας, λειτουργεί ανάμεσα στις αντίπαλες ομάδες μια σύνθετη δομή κανόνων οι οποίοι διέπονται από τις μη κοινές κοινωνικές αναπαραστάσεις (Ρήγα, 1991). Η επιθετική συμπεριφορά είναι στην πραγματικότητα δομημένη πάνω σε γερές σταθερές βάσεις, *καθοδηγούμενη από μια κοινωνική ικανότητα μοιρασμένη ανάμεσα στα μέλη της ομάδας* (υπάρχει φανατισμός, με άλλα λόγια), αφού οι διομαδικές συγκρούσεις δημιουργούνται όταν η μια ομάδα προσπαθεί να υπερισχύσει

έναντι της άλλης, επίσης όταν οι δύο ομάδες αναγνωρίζουν τη δική τους υπεροχή τους έναντι της αντίπαλης ομοίας τους.

Βιβλιογραφία

- Asch S.E.:** “Studies on Independence and Conformity: A Minority of One against an Anonymous Majority”, στο *Psychological Monographs*, 1956, 70, No 416.
- Atkinson J.M.-Drew P.:** Order in Court: The Organization of Verbal Interaction in Judicial Setting, MacMillan, London, 1979.
- Di Giacomo J.-P.:** “Intergroup Alliance and Rejections within a Protest Movement (Analysis of social Representations)”, στο *European Journal of Social Psychology*, 10, 329-44, 1980.
- Festinger L.:** “A Theory of Social Comparison Processes”, στο *Human Relations*, 1954, 7, 117-140.
- Herjlich C.:** Santé et maladie: Analyse d’ une Représentation sociale, Mouton, Paris, 1969.
- Kaës R.:** Images de la Culture chez les Ouvriers Français, Cujas, Paris, 1968.
- Marsh P.:** Rules in the Organization of Action: Empirical Studies, στο Harré R. (ed.): The Analysis of Action. Cambridge University Press Cambridge, 1982.
- Merton R. K.:** Social Theory and Social Structure. ed. Gléncoe, 1957.
- Milgram S.:** Obedience to Authority, Harper and Row, New York, 1974.
- Moscovici S. et al.:** Psychologie Sociale, PUF, Paris, 1984.
- Παπαστάμου Σ.:** Εγχειρίδιο Κοινωνικής Ψυχολογίας, Εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1989α.
- Παπαστάμου Σ.:** Σύγχρονες έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία. Η Κοινωνική Επιρροή. Εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα, 1989β.
- Παπαστάμου Σ.:** Διομαδικές σχέσεις, Οδυσσέας, Αθήνα, 1990.
- Παπαστάμου Σ. και Μιούνη Γκ.:** Μειονότητες και εξουσία. Εκδ. Αλέτρι, Αθήνα, 1983.
- Ρήγα Α.Β.:** «Λόγου ανάλυση», στην *Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια Λεξικό*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1990, σελ. 2921-2922.
- Ρήγα Α.Β.:** Διομαδική σύγκρουση και λογοανάλυση στην Κοινωνική Ψυχολογία, (ομαδικό τόμος) Η Επιθετικότητα στην Οικογένεια, στο Σχολείο και στην Κοινωνία. Επιμ. Γ. Νέστορος, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα σελ. 83-89, 1992.

Sacks H.: Notes on Methodology, στο J. Atkinson and J. Heritage (eds):
Structures of Social Action, Cambridge University Press Cambridge, 1984.